

Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi, MEUDED, 2017; 14 (2), 37-60.

SÖZLÜ TÜRKÇE DERLEMİ VE TÜRKÇE ULUSAL DERLEMİNDE (U)LAN'IN EDİMBİLİMSEL BİR İNCELEMESİ

Hale Işık Güler¹, Betil Eröz-Tuğa²

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Öz: Bu çalışmada, Türkçe'deki güncel İncelik(sizlik) teorilerine göre bağlamsal olarak yüz tehdit edici kabul edilebilecek olan (U)LAN ünlemi ve türevleri sözlü dilde ve yazında derlem-temelli ve niteliksel-betimlemeci yöntemle incelenmiştir. Makalede, sözcüğün edimbilimsel olarak sıklıkla görüldüğü bağlamlar ve yüklendiği söylem işlevleri Sözlü Türkçe Derlemi ve Türkçe Ulusal Derlemi'nden örneklenmiştir. Ayrıca bu makalede, (U)LAN'ın Türkçe'de söylemsel olarak nasıl konumlandırılması gerektiği, etkileşim belirleyicisi, seslenme ünlemi, küfür ünlemi, pekiştirici olup olmadığı sorgulanacak ve bu çerçevede duygu aktarım işlevi de tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Ünlemler, kabalık, derlem dilbilimi, lan, ulan*

---

¹ Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, hisik@metu.edu.tr

² Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, beroz@metu.edu.tr

Makale gönderim tarihi: 11 Temmuz 2017; Kabul tarihi: 18 Aralık 2017

A PRAGMATIC ANALYSIS OF (U)LAN IN SPOKEN TURKISH CORPUS AND TURKISH NATIONAL CORPUS

Abstract: In this study, the Turkish interjection "Ulan" and its derivatives, which can be classified as face-threatening according to current (im)politeness theories, have been examined with a corpus-based, descriptive approach. In this paper, the frequent pragmatic contexts it has been found in and the discourse functions it takes on will be exemplified from the Spoken Turkish Corpus and the Turkish National Corpus. Furthermore, whether or not (u)lan should be discursively defined as an interactional marker, a vocative interjection, an expletive, an intensifier in Turkish, and the emotional function it takes on in discourse will be discussed.

Keywords: *Interjections, impoliteness, corpus linguistics, lan, ulan*

1. GİRİŞ

Ünlemler ve sınıflandırmaları (Ameka, 2006) ve ünlemlerin kavramsal boyutu sorunsalı (Padilla Cruz, 2009) alanyazında sıklıkla işlenmiştir. Türkçe’de ise ünlemler üzerine değerli çalışmalar (Büyükkantarıcıoğlu, 2006; Külebi, 1990; Dağdeviren, 2003) bulunmakla birlikte, bu çalışmalarda Türkçe’de seslenme ünlemi olarak *ulan* üzerine, daha çok örnek ya da dip not düzeyinde, çok kısaca değinildiği birkaç çalışma dışında (Alyılmaz, 2015; Özcan, 2016; Zeyrek, 2001) bir inceleme mevcut değildir. Ünlemler ve incelik/kabalık arasındaki bağlantı üzerine ise henüz sistematik bir çalışma yapılmamıştır. Bednarek (2008) ve Ljung (2009) tarafından İngilizce’de küfür ünlemleri (İng. expletive interjections) incelenmiş, Türkçe’de *ulan* ile benzer özellikler gösteren sözcükler İngilizce için Buchstaller (2001) tarafından “quotative” ismi altında konumlandırılmıştır. Vergis ve Terkourafi’nin (2015) Yunanca’daki ‘re malaka’ üzerine çalışmaları ve Hinnenkamp (2008) ve Kallmeyer ve Keim (2003)’in Türk-Alman çokdilli konuşmalarındaki “Lansprache” olgusu da sözcüğün günlük kullanımdaki işlevleri hakkında diğer dillerdeki önemli araştırmalardır.

Nişanyan (2012) Etimoloji Sözlüğü’nde *ulan* "kaba hitap sözü" olarak tanımlanmıştır. Aynı kaynakta, *ulan*’ın “oğlan” sözcüğünden evrildiği ve 20. yy’dan (1950’lerden) daha eski yazılı örneğine rastlanmadığı

belirtilmiştir. Nişanyan Etimoloji Sözlüğü'nde *ulan* (1)'deki gibi örneklenmiştir.

- (1) Öyle emme nidelum? -- Bir 'hayır' işleyün, ülen... [Ömer Seyfettin, 1919]

Ancak aşağıdaki Türkçe Ulusal Derlemi örneğinde görülebileceği gibi, güncel Türkçe derlemlerde iki kullanımın (hem *ulan* hem de *oğlan*'ın) birlikte bulunduğu bağlamlar Türkçede bulgulanmaktadır. (2)'den de görülebileceği gibi *ulan*'ın tek işlevi seslenme değildir.

- (2) TUD-OA16B3A-0501 gözü kanlar içindeki bir kızını yerde sürüklüyordunuz. Şöyle fisıldıyordunuz: "Ölmesin lan bu!", "Yok lan, bir şey olmaz dedi doktor!", "Şu kıça bak! Maşallah taş gibi!", "Ulan şimdi bunun yeri mi?", "Ulan oğlum! Böyle işlerin olur mu yurdu yeri!" Kızcağızı bırakıp çıktınız... O zamanlar kulaklarıma inanmamıştım, ne olup bittiğini çıkaramamıştım ama evet şimdi hatırladım, 5 dakika olmadı, rampa hırıltıları çıkardıktan sonra kesildi.

Türkçe Dil Kurumu'nun (TDK) sözlüklerinde ise *ulan* şu şekilde tanımlanmaktadır:

Güncel Türkçe Sözlük: *ulan*, ünlem kaba: 1. Ünlem *Ey: Ulan, bizim sokak çocukları ne insan şeyler be! -M. Ş. Esendal;* 2. Öfke ve nefret anlatan bir seslenme sözü: *Uşaktım ulan ne olacak, dediği zaman kimse sesini çıkarmazdı. -S. F. Abasıyanık.*

Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü: *ulan/ulân*: 1.Genellikle erkek çocuklara seslenme, çağırma ünlemi; 2. a, a.., vay vay, yerine kullanılan bir şaşkınlık ünlemi.

TDK- Güncel Türkçe Sözlükte *ulan*'ın anlam ve işlev çeşitliliği kapsamlı bir şekilde görülememektedir. Kullanım amacı ve işlevleri konusunda alanyazında bir fikir birliği bulunmayan Türkçe'de *ulan*, hem sözlü hem yazılı dilde sıkça kullanılan fakat kullanan kişiye,

hitap edilen kişilere ve kullanım amacına bağlı olarak farklı işlevler görebilen çok yönlü bir sözcük olduğundan edimbilimsel olarak incelenmesi önemlidir. Bu çalışmada bu nedenle, Türkçe’de günlük dilde ve yazında sıklıkla kullanılan ve güncel İncelik Kuramlarına göre inceliksiz/kaba olarak konumlandırılabilen “(U)LAN” sözcüğü ve türevlerinin (ulen, len, lan, vb.), edimbilimsel bir bakış açısı ile derlem temelli (Sözlü Türkçe Derlemi ve Türkçe Ulusal Derlemi) ve niteliksel-betimlemeci yöntemle incelenmesi amaçlanmaktadır.

2. ALANYAZIN

Dilin birçok önemli mikro işlevi bulunduğu bilinmektedir. Özellikle duygu aktarımında kullanılan ünlemler ele alındığında araç olarak dilin iki önemli işlevi öne çıkmaktadır. Finch’in (2003) tanımlamasına göre bu işlevler: (a) Fizyolojik işlev ve (b) İlişki İşlevi’dir (İng. phatic function). Konuşucular tarafından Türkçe’de *ulan* ve Yunanca’da *re malaka* gibi küfür ünlemlerinin kullanılmasının *fizyolojik* işlevi, kullanımla birlikte duygusal gerginliğin, enerjinin fiziksel olarak dışa vurumu; *ilişki* işlevi ise sosyalleşme için kalıp söz (İng. formulaic usage) olarak kullanılarak sosyal samimiyet göstermek ve bağ kurmak; dayanışma ve beraberlik sergilemek arzusu olarak örneklenebilir.

Goffman (1981) aynı kapsamdaki ünlem ifadeleri ile ilgili olarak bu ifadeleri doğal bir duygu taşkınlığı, daha önce baskı altında tutulan hislerin ortaya saçılması, kontrol altına alınamayan duygu patlaması, hazırlıksız yakalanma hali olarak görürüz demiştir. Bu nedenle, ünlemler hakkında yapılan her çalışmanın edimbilimsel açıdan ele alması gereken ilişkili bir konu da ‘duygu’dur. Dil ve duygular arasındaki ilişki bir dilde iki açıdan ele alınabilir. Dilin doğası gereği kendisi duygusal bir dışavurum olarak görülebildiği gibi, dilin dünya ve nesnelere hakkında olduğu varsayımıyla, duygunun da bir obje olarak dil ile aktarıldığı görüşü de hakimdir (Bamberg, 1997). Dillerde duyguların ve duygu durumlarının incelenmesi için dil ve sözceler araç olarak kullanılmaktadırlar. Dil-duygu birlikteliğinin bir dilde izlerini aramak için özellikle çalışılması gereken konular "insanların duygusal durum sözcüklerini, insanları yorumlama, açıklama ve azarlama gibi sebeplerle kullanma biçimi"dir. (Harré ve Gillet, 1994, s. 148). Bu bağlamda, Bamberg’in (1997) “duyguların inşasında dilin rolü” tartışması ve Stearns ve Stearns’in (1988) çokdisiplinli bir

yaklaşım ile oluşturdukları "emotionology" kavramı önemli çalışmalardır. 'Emotionology' belirli bir yerel kültürdeki insanların, duyguları tanımlama, sınıflandırma ve tanıma biçimlerini içerir. Bir 'emotionology' araştırması yapmak için, duygu sözcüklerinin yerel konuşucular tarafından kullanım kurallarını ortaya çıkarmaya çalışmak gerekmektedir. Derlem dilbilimi çalışmaları bu anlamda 'emotionology' çalışmalarına da yön gösterici olabilir (bkz. Işık-Güler ve Ruhi, 2010). Ancak sadece dillerde terimleşmiş duygu kelimeleri değil, araç işlevi gören söylem belirleyicileri ve ünlemler de bu kapsamda ele alınmalıdır.

Ünlemlerin bağlantılı olduğu bir diğer alan da İncelik/Kabalık (İng. im-politeness) Kuramı çalışmalarıdır. Farklı söylem durumlarında kullanım amaçları farklılaşan *ulan*, bu kapsamda henüz Türkçe'de ele alınmamıştır. Bu sözcük gündelik kullanımda, eşit statüdeki bireyler tarafından bir birlik dışavurumu olarak kullanılabilenken, özellikle politik söylem ve hitabette kullanımı toplumsal olarak uygun görülmeyen ve taraflar arasındaki hitaplarda uygunsuz olarak işaretlenen/görülen bir sözcüktür (Işık-Güler ve Eröz, 2016). Hatta Türk Ceza Kanununa göre bağlamsal olarak "hakaret" kapsamında da değerlendirilebilmektedir^{3 4}.

Edimbilimsel olarak yüz tehdit edici olarak mı sınıflandırılmalıdır yoksa, onanan yüze (İng. positive politeness) dair bir incelik stratejisi midir? Kuram bazında hangi yaklaşımın temel alınabileceği tartışmalıdır. Çözümleme için konuşmacının amacını (İng. intention) merkeze koyan bir anlayış hâkim olmalıdır. Günlük dil, argo kullanım, kaba kullanım tanımlamaları kültüre içeriden (İng. emic) bakış açısının ürünleridir. Kültüre dışarıdan bakış (İng. etic) açısı geliştirmek için (mümkün olan durumlarda) dinleyicilerin/dinleyenlerin cevabı ve algısı ön planda tutulmalıdır.

³ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "Hakaret" başlıklı 125. maddesi şu şekildedir: MADDE 125 - (1) Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden (...) (*) veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. Mağdurun gıyabında hakaretin cezalandırılabilmesi için fiilin en az üç kişiyle ihtilat ederek işlenmesi gerekir.

⁴ *Ulan* kullanımının hakaret kapsamında değerlendirildiği örnek bir mahkeme kararı için bkz. T.C YARGITAY CEZA GENEL KURULU ESAS NO.2014/756 KARAR NO.2015/124 KARAR TARİHİ. 21.04.2015.

Spencer-Oatey'nin (2008) İlişkisel Yönetim (İng. rapport management) modelinde bu iki bakış açısı biraraya gelmiştir. *Ulan* gibi sözcüklerin kişilerin birleşim/ayrışım haklarının⁵ (İng. association/disassociation rights) ihlali ve kişilerin kendi benlikleri ile ilgili sosyal duruşlarının karşı taraf tarafından gözetilmemesi sebebi ile iletişimde uyumsuzluğa yol açabilmektedir. Ancak *ulan* kullanımında bu bahsedilen dengesizlik ve uyumsuzluğun özellikle konuşucular tarafından farklı söylem işlevleri için de kullanılması olasıdır.

2.1. ÜNLEMLER VE SINIFLANDIRMALARI

Ameka (1992, s. 102) ünlemler için, sözcük sınıfı olarak ilgeç (İng. particle) ve kalıp sözler (İng. routines) gibi diğer öğelerle farklı yakınlık derecelerine sahip olduklarını ve bazen bu öğelerin alt grubu olarak yer aldıklarını söylemiştir. Bazı durumlarda ise ünlemlerin bu öğeler ve bağlaçlarla beraber söylem işaretleyicisi işlevi açısından da incelenbildikleri görülmüş ve bu nedenle söylem belirleyicisi olarak da adlandırılmışlardır (bkz. Schourup 1985, Zwicky 1985, Schiffrin 1987, Kryk 1992).

Ameka'ya göre (2006) ünlemlere 3 boyutta bakılabilir:

- (a) Anlambilimsel: konuşmacının zihinsel durumunu, hareketini, tutumunu veya bir olaya karşı tepkisini gösteren dilbilimsel kullanımlar (bkz. Goffman'ın cevap haykırışı, 'response cries')
- (b) Edibilimsel: bağlama dayalı belli ortamlarla ilişkilendirilmiş dilbilimsel kullanımlar ve dil ötesi bağlamda öğeleri dizinleme
- (c) Biçimbilimsel: ünlemler genellikle kullanılan dillerde yapım ve çekim eki almazlar.

Amaçlar açısından ise ünlemlerin genellikle şu alt gruplarda ele alınabildikleri gözlenmiştir:

- (a) Seslenme (İng. vocative): seslenme amaçlı kullanılan isimler
örn. Hey abi!; dikkat çekme amaçlı işaretler: psst!
- (b) Dışavurumsal (İng. expressive): Konuşanın anlık ruh halini yansıtan sözceler

---

⁵ Kendimizle ilgili olan konumlandırmamıza göre ve ilişkimizin türüne uygun olarak başkaları ile ilişki kurma hakkına sahip olduğumuz konusunda temel bir inancımız vardır (Spencer-Oatey, 2008).

Duygusal: duygu, duyu, küfür, örn. Off! Ayy! Pislik!

Bilişsel: konuşucunun konuşma anındaki bilgi ve düşünce durumu, örn. Aha! Haa!

- (c) Çağrısız (İng. conative): konuşanın arzu/isteklerini yansıtan, dinleyiciye yönelik; dikkat çekme ve tepki talep etme amaçlı sözcükler, örn. shh!
- (d) İletişimsel (İng. phatic): iletişimsel temas kurmak ve korumak için kullanılan, konuşmacının söylemle ilgili zihinsel tutumunu ifade eden sözcükler (Örn. geribildirimler, uh-huh)

2.2. TÜRKÇE'DE ÜNLEMLER

Türkçe üzerine öne çıkan ünlem çalışmalarından Büyükkantarcıoğlu (2006), Külebi (1990) ve Dağdeviren (2003), ünlemlerin edimsel ve yapısal işlevlerine değinmektedir. Ancak bu çalışmaların hiçbiri *ulan* sözcüğünü özel olarak ele almamaktadır. Başka bir grup dilbilimsel çalışmada ise *ulan*'a kısaca örnek mahiyetinde değinilmiştir (bkz. Alyılmaz, 2015; Zeyrek, 2001).

Büyükkantarcıoğlu (2006) Türkçe ünlemlerinin edimsel işlevlerini tepkisel düşünce çerçeveleme (İng. reactive idea framing) sürecine bağlayarak açıklamaktadır. Bu çalışmada *aman/ aman (da) aman, hadi be/ya, ooo!* ünlemleri incelenmiş ve ünlemlerin bağlamsal olduğu, el-kol hareketleri ve tonlama yardımı ile hedeflenen anlamın en iyi şekilde ifade edildiği ve yorumlanmasının ortak kültürel anlayışa dayandığı belirtilmiştir.

Daşdemir (2014) seslenmeleri oluşturan kavram işaretleriyle birlikte kullanılan ünlemlerin, seslenme ünlemleri olarak adlandırılan “*a, ay, ey, hay, hey, abe, bire / vire / mere, ulan / ula / lan / len* (< *oğlan), *ya, yahu, be, behey*” olduğunu söylemiştir. Bu çalışmada ünlemlerin bazen tek başına da kullanılarak iletişim ortamını, durumu (İng. situation) belirlediği ve böylece bir dış bağlam oluşturularak cümledeki mesajın daha kolay anlaşılması sağladığı (Alyılmaz, 2015) ifade edilmiştir.

Okul çocuklarının kullandığı hitap terimlerini inceleyen Özcan'ın (2016) çalışmasında Eskişehir'de yaşayan 56 tek dili Türkçe konuşan çocuktan oluşan grup konuşmalarından ve Danimarka Koge'de yaşayan 48 Türkçe-Danca konuşan çocuk grubundan doğal sözlü veri

toplamıştır. Çalışmadan çıkan hitap terimlerinden “salak, manyak, deli” gibi hakaret sözcükleri negatif kategorisinde listelenmiştir. Özcan, *ulan*'i ve türevlerini ise çalışma verisinin ortamı için nötr terimler kategorisinde (*kız*'la birlikte) listelemiştir. Tek dilli Türkçe konuşan yetişkin anketlerinden elde ettiği, *ulan* için listelediği çeşitli anlamlar ise “öfkeyi gösterme, şaşırma, inanamama, hayal kırıklığını, umutsuzlukları, vurgu, aşağılama”dır (s. 996). Özcan, doğal dil verisinde ise *ulan*'ın “şaşkınlık, talep, sürpriz olma, öfke ifade etme, anlaşmazlık, sabırsızlık ifade etme, dikkat çekme, şikayet, ikna” işlevlerinin (ss. 997-998) görüldüğünü belirtmiştir.

Zeyrek (2001) ise Türkçe’de cinsiyete dayalı söylemde, kadınların özellikle başka kadınlara hitap ederken dayanışmayı vurgulayan dil kullanımlarını (Örn. canım, hayatım, şekerim) tercih ettiklerini vurgulamıştır. Bunun aksine, erkeklerin kullandıkları sözcüklerin “özellikle de küfürlü konuşma (Özçalışkan, 1994) ve *ulan/lan* ünlemleri kullanma eğilimleri düşünüldüğünde, erkeklik ve belki de maçoluk üzerinde” yoğunlaştığını ve bu kullanımların neredeyse her zaman sadece erkek-erkeğe etkileşimlerde gözlemlendiğinden, kardeşlik, beraberlik ve dayanışma duygularını desteklediği belirtmiştir (s. 59). Zeyrek, Durmuşoğlu'nun (1990), orta sınıfa mensup çalışan kadınlarla yaptığı çalışmasına atıf yaparak küfürleşmenin hakaretleri hafife alan ve şaka olarak gören kadın konuşmacılar arasında samimiyet ve yakınlık gösterdiğini eklemiştir. Ancak, özellikle kadınların da bu kelimeyi sözlü dilde kullandıkları ve kullanımlarının her zaman dayanışmayı vurgulamayabileceği (Işık-Güler ve Eröz-Tuğa, 2016) görülmüştür. Bu sebeple, bu tespitlerin hem sözlü hem yazılı derlem çalışmaları ile irdelenmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, bu kapsamda sosyal medya derlemleri de Türk dili ve kültürüne yönelik değerli kültüre dair içeriden gelen (İng. emic) bilgi aktarabilir.

- (3) "Lan oğlum aslında ben çok kibar biriyim" diyen bir erkek arkadaşım var. Samimiyetine inanıyorum (!) [CPL14; IT;Title: Samimiyet]

Yukarıdaki örnek (3) Işık-Güler'in (2008) itiraf.com internet derleminden alınmıştır. Türkçe’de *ulan*'ın bir ünlem veya hitap şekli olarak karşıt cinslerin (ve hatta romantik ilişkideki bireylerin) konuşmalarında da grup-içilik, benzeşim ve samimiyet duygularını

desteklemek için kullanılabilirdi ancak bu bağlamda kaba bir dil seçimi olarak nitelendirildiği (s. 151) görülmektedir. Bu örnekte bir kız arkadaşın kendi erkek arkadaşı hakkında yaptığı bir aktarım bulunmaktadır. Erkek arkadaşı kendini “kibar” olarak tanımlıyor olsa da, bunu kız arkadaşına ifade ederken "lan oğlum" kullanması kız arkadaşı tarafında çelişkili ve dolayısıyla da ironik olarak değerlendirilmiş ve parantez içi ünlem ile birlikte kullanılmıştır.

2.3. DİĞER DİLLERDEKİ BENZER ÇALIŞMALAR

Diğer dillerde birebir *ulan* eşdeğeri üzerine bir çalışma olmasa da benzer amaçlarla kullanılan küfür ünlemleri hakkında çalışmalar mevcuttur.

Ljung (2009) İngilizce'deki 10 küfür ünlemini (İng. expletive interjections) (*bugger, Christ, cor, damn, fuck, god, gosh, hell, Jesus, and shit*) İngiliz Ulusal Derlemi'ni (British National Corpus—BNC) kullanarak incelemiş ve bu ünlemlerin işlevlerini şöyle belirlemiştir: (a) (Bazen) istem dışı olan konuşmacı tepkileri (Örn. şaşırma, sinir olma, acı hissetme) yansıtmaya, (b) Öznellik, etkileşimlilik, metinsellik gibi iletişimsel işlevleri yerine getirme, (c) Duraklamaları doldurma.

Sonuncu işlev olan durakları doldurma işlevi *ulan* için Türkçe'de de incelenmesi gereken bir işlev olarak göze çarpmaktadır. Bu işlev ile bağlantılı olarak Buchstaller (2001) İngilizce'deki aktarım konuşmasını *like* ve *go* ile ilgili olarak incelemiş, (4) ve (5)'deki örnek kullanımların, yumuşatma/önlem alma (İng. hedging); kesin konuşmama dolaylı anlatım; içsel monolog söylemi; önceki konuşmaların yeniden oluşturulması (İng. realis); ve konuşmacı tarafından gerçekliğin yorumlanması işlevleri olduğunu belirtmiştir.

- (4) “and it's like ‘whoops there goes my chips’”
 (5) “and he goes ‘do you wanna dance’? I turn around and go ‘what’?”

Ulan'ın da zaman zaman bu şekilde kullanılabilirdiği, özellikle *leyn* ve *uleyn* görünümünün yumuşatma işlevi olabildiği öngörülmektedir.

Yunanca'daki hitap *re malaka*'yı üstdilbilimsel değerlendirme anketi ve betimleme çalışması (İng. vignette study) yaparak inceleyen Vergis ve Terkourafi (2015), Yunanca'da çoğunlukla yakın arkadaş olan genç erkekler ve erkek kardeşler arasında benimsenmiş, yaygın bir kullanım olan *re malaka*'nın çeşitli işlevlerini ortaya koymuşlardır. Bu işlevler konuşucular arasında dayanışma ve yakınlık (onlara "ahbap" veya "pislik" (İng. asshole) olarak hitap edebilecek kadar yakın olma hali) ile hayal kırıklığı ve öfke göstergesi olarak hakaret etme (küfür kelimeleriyle beraber kullanıldığında) olarak belirlenmiştir. Yöntem olarak, çalışmada *re malaka* gibi bir kaba söylemin doğal dilde yakalama ihtimali zor olduğu için nezaket değerlendirmesi anketi tercihi yapıldığı belirtilmiştir.

Türk-Alman iki dilli konuşucuların *lan* kullanımları da birkaç önemli çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalarda *Lansprache*, yani 'lan (İng. guy, man) konuşması', Alman-Türk gençleri arasındaki bölgesel konuşmaya verilen isimdir ve cinsiyete özel olmadığı vurgulanır (Kallmeyer & Keim, 2003, s. 33). Genelde sohbet ortamında ve çevrimiçi iletişimde ergenlerin kullandığı konuşma olarak tanımlanmaktadır (Hinnenkamp, 2008, s. 264). Bu çalışmalarda en çok kullanılan hitap şekli mecazi anlamda "oğul" anlamına gelen "oğlan"dan ya da bir tür argo ünlemi olarak tanımlanan ve "ulan" dan türemiş olduğu düşünülen ve sözcenin başında veya sonunda bulunan "lam" sözcüğüdür. Günlük kullanımda biçimlerin birleşebildiği bulgulanmıştır. 'Lan' ya da 'lam', genç Türklerin konuşmalarındaki sıklık gösteren argo kullanım olarak belirtilmiştir (bkz. Dirim, 2005, s. 26).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, "(U)lAn" ve türevleri edimbilimsel bir bakış açısı ile derleme temelli ve niteliksel-betimlemeci yöntemle incelenmiştir. Sözlü derlemlerde doğal ortamlardakine kıyasla yüz tehdit edici kullanım bulma olasılığı, konuşmaların kayıt altında olması sebebi ile daha düşük olabilmektedir. Bu nedenle çalışma verisi olarak Sözlü Tuürkçe Derlemi ve Türkçe Ulusal Derlemi birlikte kullanılmıştır.

3.1. ÇALIŞMADA KULLANILAN DERLEMLER

Sözlü Türkçe Derlemi (STD) (Ruhi, Eröz-Tuğa, Hatipoğlu, Işık-Güler, Acar, Eryılmaz, Can, Karakaş, Çokal Karadaş, 2010; Ruhi,

Schmidt, Wörner ve Eryılmaz, 2011; Ruhi, Acar ve Eryılmaz, 2012) yüzyüze ve çeşitli iletişim araçları ile Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde 2008-2013 arasında kayıt edilen konuşmaları, konuşucular ve konuşma ortamları ile ilgili zengin toplumbilimsel üstveri bilgisi içermektedir. Halihazırda açık erişimde STD-Demo versiyonu bulunmaktadır. Ancak bu çalışma için Sözlü Türkçe Derlemi'nin açık erişimi olmayan ve yeni Beta sürümü için hazırlanmakta olan 50 saat ve 350.000 sözcüklük yayın öncesi çeviriyazı son kontrol aşamasında olan alt derlemleri kullanılmıştır. Derleme ait daha ayrıntılı bilgi için std.metu.edu.tr bağlantısı kullanılabilir.

Kullanılan ikinci derlem olan Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) ise 50 milyon sözcükten oluşan, 20 yıllık bir dönemi (1990- 2009) kapsayan, günümüz Türkçesinin farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemdir (Aksan, Aksan, Koltuksuz, Sezer, Mersinli, Demirhan, Yılmaz, Atasoy, Öz, Yıldız, ve Kurtoğlu, 2012). Şu anda açık erişimi bulunan ve bu çalışma için kullanılmış olan TUD-Tanıtım Sürümü, 1990-2009 yıllarını kapsayan 4438 veri kaynağından seçilen, 9 konu alanını ve 34 dilsel türü içeren metin örneklerinden oluşmaktadır. Derleme ait daha ayrıntılı bilgi için: <http://www.tnc.org.tr/>. Derlem sorguları doğrudan derlemin web sitesi üzerinden gerçekleştirilmiş ve dışa aktarma yöntemi ile derlem verisi ikincil analiz için Excel'e aktarılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. SIKLIK ANALİZİ

Kültürel anlamda tabu olarak konumlandırılan bir küfür olarak da kullanılabilen *ulan*'ın istenmeyen sözlü davranış (İng. socially undesired behaviour) sınıfına girebilecek olması sebebi ile STD kayıtlarında gerçek hayattaki kullanımından daha az görüldüğü düşünülmektedir. Bu nedenle hem sözlü hem yazılı derleme bakılarak, farklılıkların belirlenmesinin yanısıra, iki derlemin birbirini tamamlaması amaçlanmıştır. STD'de sorgular EXACT (EXMARaLDA Tools) kullanılarak Regex ile yapılmış, TUD için ise web sunucusu üzerinden yapılan sorgular sonucu ulaşılan *ulan* kullanım sıklığı tespit edilmiştir. Tablo 1'de görülebileceği üzere *ulan* iki derlemden 3770 defa kullanılmıştır.

Tablo 1. STC ve TUD'da (U)lAn⁶ kullanım sıklığı

	STD	TUD
<i>lan</i>	47	1937
<i>ulan</i>	8	1442
<i>ulen</i>	5	22
<i>len</i>	2	151
<i>ula</i>	-	141
<i>ülen</i>	-	12
<i>üle</i>	-	2
<i>ulayn</i>	-	1
Toplam	62	3.708

4.2. (U)LAN'IN SÖYLEM BAĞLAMLARI

STD ve TUD'da sıklıkla kullanıldığı gözlemlenen (*u*)lan ve türevlerinin söylem bağlamlarını incelendiğinde, 3 bağlamın öne çıktığı görülmüştür: Doğrudan hitap; dolaylı aktarım; ve kurgusal (duygusal) anlatım.

4.2.1. DOĞRUDAN HİTAP BAĞLAMI

Karşılıklı konuşmalarda konuşanın dinleyiciye hitaben (*u*)lan kullandığı ortamlar temel alınmıştır. Örneğin, (6)'da STD'den abi kardeş arasında geçen bu konuşma verisinde, kardeş abisine kendisiyle futbol oynamadığı için sitem ediyor, abi ise buna esprili bir şekilde *lan*'ı kardeşinin adı yerine bir hitap ünlemi olarak kullanarak karşılık veriyor.

(6) STD-061_090622_00020

[11]	[19-47.7]
ISA000058 [v]	e tamam. _ oluyor da. _ onlar çocuklarla mı oynuyorlar?
CAG000125 [v]	oluyor yani bazen. ((1.8)) sen de çocuklarla
CAG000125 [c]	çocuklarla
[12]	[19-52.1]
ISA000058 [v]	((0.4)) lan senin daha yaşın kaç? _ başın kaç? _ kardeşim?
ZEY000073 [v]	((0.6))
CAG000125 [v]	oynamıyorsun. kardeşinle oynuyorsun. çık'
CAG000125 [c]	oynamıyon oynuyon

4.2.2. DOLAYLI AKTARIM/İÇSEL DİYALOG BAĞLAMI

Konuşanın dinleyene hitaben değil, anlatı içinde konuşucunun üçüncü şahsa bilgi/olay aktarımı söz konusudur. Burada iki temel kullanım görülmüştür:

⁶ *Ulan*'ın tabloda listelenen 8 hali dışında *üleyen*, *üle*, *la*, *le* görünimleri de derlemlerde taranmış ancak rastlanmamıştır.

- (a) 1'in 2'ye söylediğini, 1'in 3'üncü bir kişiye aktarması: Genellikle [-dedim] sözcüğü kullanılarak konuşucu, bir olayı aktardığı dinleyiciye değil aktarılan olayın içindeki bir katılımcıya (gerçek ya da hayali) *ulan* kullanımını aktarmaktadır. Yani, konuşucu aktarılan olayda katılımcıya *ulan* demiştir ya da, belki daha da önemlisi, dinleyiciye aktarım esnasında *ulan* demiş gibi aktarır.

STD'den alınan aşağıdaki örnek (7)'de, konuşucu, dinleyiciye köylerinin muhtarına köprü yaptırması gerektiğini söylediğini anlatıyor. Konuşucunun, dinleyiciye aktardığı gibi muhtarla konuşurken gerçekten *ulan* kullanıp kullanmadığı bilinmemektedir. Eğer sonradan, aktarım esnasında eklendi ise bir sonraki bölümde tartışılacak olan edimbilimsel özel bir söylem işlevi yüklendiği açıktır.

(7) STD-107_100210_00104

[7]

[09:53.3]	
SAL000285 [v]	o bi ya /yağmur! · nasıl yağmur yağmış! ((0.6)) o · c/e ((0.1)) kahvenin önünden akan çay! ((0.4))
SAL000285 [c]	((lengthening)) ((loudly)) ((change in tone of voice)) ((loudly))
MEL000286 [v]	((inhalation))

[8]

[09:59.8]	
SAL000285 [v]	Allahım Yarabbim! _ insanların karşidan karşıya geçecek hali yok. ((0.2)) muhtara dedim ulen sen
SAL000285 [c]	gaaşdan gaaşya, ((louder)) ((change in tone of voice))

[9]

[10:04.4]	
SEZ000284 [v]	((inhalation)) ((laughs))
SAL000285 [v]	bunu bi ((inhalation)) sey yapşan ya /((0.2)) söyle bi köprü yaptır! Allah cezanı
SAL000285 [c]	((lengthening)) ((change in tone of voice))
MEL000286 [v]	ha a'
MEL000286 [c]	((change in tone of voice))

- (b) 2'nin 1'e söylediğini, 1'in 3'üncüye aktarması: Bu kullanımda da [-dedi] sözcüğü kullanan konuşucu, olayı aktardığı dinleyiciye *ulan* diye hitap etmez; aktarılan olayın içindeki bir katılımcının kendisine *ulan* diye hitap ettiğini (yine gerçek ya da hayali olabilir) aktarır.

(8) STD-102_091223_00057

[11]

	[17:30.2]	
MUS000157 [v]	((inhalés)) ondan sonra ((0.3)) şu/bi/yaylacıyı tanyor musun dedi. _ tanyorum dayım dedi. ((0.1)) dayısı	
MUS000157 [c]	tanyon mu	tanyom

[12]

	[17:34.8]		
ATA000156 [v]	((laughs))	((laughs))	(nasıl adamlar ya)!
MUS000157 [v]	da polisti zaten. ((laughs)) ulan dedi. birini bulduk onun da de di şeyi çıktı. ((laughs))	(sıvışık işte	
MUS000157 [c]		((laughing))	((humorous tone))

Yani, aktarılan olayda katılımcı konuşucuya *ulan* demiştir ya da konuşucu dinleyiciye aktarım esnasında bu etkileşimsel bilgi yüklü sözcüğü anlatıya sebep olan ilk olayda kullanılmış gibi aktarır. STD'den alınan örnek (8)'de bu kullanım görülebilmektedir.

4.2.3. KURGUSAL (DUYGUSAL) ANLATIM/DIŞA VURUM

Son bağlamsal kullanım olarak, olumsuz duyguların abartılarak aktarıldığı, kişinin canını sıkan ya da kişiyi kaygılandıran olayların (İng. troubles telling narratology/venting) anlatımı sırasında *ulan* kullanımı sıklıkla görülmektedir. Aşağıda görülen TUD'dan alınan (9)'uncu örnekte anlatım esnasında bahsi geçen, sözcelerin yöneltildiği kişi konuşma ortamında bulunmamaktadır.

(9) TUD-EA16B2A-1563 ... Senin haddine mi düşmüş bana akıl öğretmek? Ulan senin bildiğin kadar bizim unutmışluğumuz var ... ,

Konuşucu başından geçen olayları kızgınlıkla anlatmakta ve *ulan*'ı anlatımın bir parçası ya da hitap sözcüsü olarak değil bir duygu ifadesi olarak kullanmakta ve bir duygusal dışa vurum gerçekleşmektedir.

4.3. (U)LAN'IN SÖYLEM İŞLEVLERİ

Sözlü ve yazılı derlemlere bakıldığında *ulan*'ın 5 söylem işlevinin öne çıktığı görülmektedir. Bu bölümde derlemlerden örneklerle bu işlevler irdelenecektir.

4.3.1 SESLENME/HİTAP ÜNLEMİ (VOCATIVE INTERJECTION)

Ulan'ın sıklıkla görülen bir işlevi, tahmin edilebileceği gibi, bir seslenme esnasında ya da hitap amaçlı olarak kullanımınıdır. Örnek (10)'da bu seslenme işlevindeki kullanım gösterilmiştir. Bir ilişkisel ünlem (İng. phatic interjections) olarak da ilişki kurmak ya da devamlılığını sağlamak için; kişilere hitap amaçlı da kullanılabilir.

- (10) TUD-UA16B3A-0716 Ustalar iş elbiselerini giymek için kulübeye gittiklerinde Ahmet de iş elbisesi olmadığı için, bir sigara yaktı, öğlen vakti olmuştu. Cemal ellerinde poşetlerle gelerek ustalara laz şivesiyle, "Hadi ulan uşaklar, gelin da" dedi. Elindeki poşetleri kulübeye bıraktı. Geri dönerek ayağıyla gösterdiği tahtaları Ahmet'in getirmesini istedi. Üç kişinin oturabileceği oturağı hemen yaparak, diğer taburenin karşısına koydu.

TUD verisinde buna ek olarak kişinin kendi kendine/benliğine hitap (İng. address to self) olarak da görülmüştür. (11)'de bir romanda Tayfun isimli karakterin (sadece kendinin duyduğu) iç monoloğu duyulmaktadır.

- (11) TUD-IA16B3A-0474 Artık kafama koymuştum: O, nereye gidiyorsa ben de oraya gidecektim. Nasıl olsa başka işim yoktu. Pornografik bakışlarımdan kurtulamazdı. Size şimdi yalan gelir: O da benim gibi Karşıyaka'ya gidiyormuş, iyi mi? "Ulan Tayfun," dedim içimden, "zaten böylelerinin mekânıdır Karşıyaka. Güzelin de güzeli var; adı, Karşıyaka güzeli..." Otobüs sırasındayız. O, önümde.

Seslenme/hitap işlevinin ötesinde bazen *ulan* insan ilişkilerinin konumunu, konuşma esnasında belirleme ve tarafların diyalog esnasında etkileşimsel olarak 'yerlerini bilmesi' işlevini de yerine getirebilmektedir.

4.3.2. İLİŞKİ DİZİNLEME BELİRTECİ (RELATIONSHIP INDEXING MARKER)

Bu tip ilişki dizinleme konuşanların birbirine kıyasla konumları çevresinde değişkenlik göstererek sözlü iletişimde üç farklı şekilde gerçekleşebilmektedir: (a) üst konumdaki konuşanın alt konumdaki bireyi kendine *yakınlaştırma* işlevi, (b) eşit statüdekiler arasında grup içilik, aynılık, *bağıntı* gösterme işlevi ve (c) alt konumdaki konuşanın durum sebebi ile güçlü olma durumunda diğerini *uzaksama*, uzaklaştırma ve/veya dayılanma işlevi.

4.3.2.1. YUKARIDAN AŞAĞIYA YAKLAŞMA DİZİNLEMESİ

Ulan'ın yaş olarak ya da statüye bağlı olarak yüksek konuma sahip birey tarafından daha alt düzeye ya da yaşa sahip birey ile bulunulan ortamda kullanıldığında yakınlık dizinleme göstergesi işlevi ile görülebilir. Üst konuma sahip olan bireyin *lan* kullanımı, bu birey tarafından öncüllenen grup içilik (İng. ingroupness), yakınsama (İng. convergence) ve kapsayıcılık teyidi/savı/ifadesi (İng. inclusiveness) ve bu şekilde aslında uzak dizin konumunda konuşucular arasında yakınlık ve samimiyet göstergesi olarak bağlamı belirler.

(12) 024_100501_00161

[16]	
EMIO00246 [v]	((3.8)) adam ((0.1)) işte ((0.4)) puro ikram etti. ((0.3)) no thank you. ((0.8)) Scotch. ((1.0)) cık! ((0.2)) no
EMIO00246 [c]	eng: hayır. teşekkür ederim
[17]	
	[30:43.6]
EMIO00246 [v]	thank ((0.1)) diyor filan falan. ((1.2)) ne yapıyorsun? _ şunu yapıyoruz bunu yapıyoruz · filan falan. böyle
[18]	
EMIO00246 [v]	on/((0.1)) on on beş dakika yirmi dakika ((0.1)) konuştuk. ((0.5)) ((inhales)) biz ne desek adam o! ((0.2)) o!
EMIO00246 [c]	
[19]	
	[30:53.8]
EMIO00246 [v]	· o! ((0.1)) ulan biz neymişiz diyoruz lan . ((laughs)) ((0.1)) ana! _ neymişiz de haberimiz
EMIO00246 [c]	((lengthening)) ((humorous tone)) ((inhaling, exhaling)) ((laughing))
[20]	
	[30:59.6]
EMIO00246 [v]	yok. ((laughs)) tamam filan. ((0.8)) ((inhales)) ((exhales)) ((1.1)) e · Almanca biliyor musunuz? ((0.5))
EMIO00246 [c]	((softly))

Yukarıda STD'den alınan konuşma verisinde yaş olarak üst konum sahibi birey, EMI, 68 yaşındadır. Karşısındaki konuşucu ONU is 30 yaşındadır. Konuşmacılar meslektaş olan eşleri sebebi ile aile dostudur ve bu konuşmada EMI bir anısını paylaşmaktadır. EMI'nin bu esnada kullandığı *ulan* konuşma ortamının bundan sonraki söylemsel düzenini ve resmiyet düzeyini belirlemektedir.

4.3.2.2. YATAY YAKLAŞMA (HORIZONTAL) DİZİNLEMESİ

Ulan'ın bir başka işlevi ise halihazırda eşit sosyal statü ve konumdaki konuşucular arasındaki yakınlığın ve grup içiliğın göstergesi olarak kullanılmasıdır. Bu işlev, Hinnenkamp (2008)'ın araştırmasındaki Türk-Alman gençlerin çevrimiçi iletişimlerinde ve Kallmeyer ve Keim'in çalışmasındaki Türk konuşucuların dil kullanımlarında da görülmüştür. Bu işlev ayrıca BNC kullanarak İngilizce konuşucularını inceleyen Ljung (2009)'un çalışmasında sık sık tekrar edilen ve konuşma arası duraksama doldurucu olarak kullanılan dil öğelerinde de belirlenmiştir.

4.3.2.3. AŞAĞIDAN YUKARIYA UZAKLAŞMA DİZİNLEMESİ

Güç gösterisi veya zorbalık olarak da nitelendirilebilen eylemlerde *ulan* sözcüğü konuşucu tarafından dayılanma amaçlı kullanılabilir (Örn. "N'oluyo *lan* burda?"). Aşağıdaki TUD örneğinde de görülebileceği gibi, konuşucunun sosyal rol ve konumundan kaynaklı olarak anlık bağlamsal güç kullanımı ya da kabalık yapma hakkını kendinde görmesiyle ortaya çıkan, uzaksama (İng. convergence) işlevi de olan bir kullanımdır.

- (13) TUD-KE09C2A-0307 Annesi, babası, kardeşleri ne yapıyordu şu anda. Haberleri olmuş muydu? Soğuk ciğerlerine işlemişti. "Şöyle harıl harıl yanan bir sobanın yanında olsam. Yanında bir de çay." "Otel mi ulan burası? Şuna bak be. Kalk, çabuk kalk. Giy şu ayakkabılarını." Kolundan tutup kaldırdılar. Davul gibi şişmiş ayakları, ayakkabısına girmiyordu. Üstlerine bastı. Parmaklarının birazı ayakkabıya girmişti. Müthiş bir acı duydu.

Bu işlev, (13)'te bir çağırıcıyı da içinde barındırdığından, Ameka (1992, 2006)'nın çağrısız (İng. connative) ünlemlerle bağdaştırdığı dinleyiciye yönelik, dikkat çekme amaçlı ve dinleyicide tepki yaratma hedefli kullanımlarla benzeşmektedir.

4.3.3. DUYGU İFADESİ/DUYGUSAL DIŞAVURUM ÜNLEMİ (EMOTIONAL / EXPRESSIVE INTERJECTION)

Ulan duygu aktarımı ve duygu paylaşımı konuşmalarında sıklıkla rastlanan bir ünlem/belirteçtir. Hak ihlallerinden kaynaklanan öfke,

kızgınlık (Heyt!) ve sabırsızlık (Hadi be!) ifadeleri ile yüz ihlallerinden kaynaklanan inanamama (Hadi ya!), şaşkınlık (A-a! Vay, vay!) ve utanç gibi duyguların dışa vurumu amacı ile kullanılabilir.

Kızgınlığın dışa vurumundaki kullanımı için TUD'daki 3 ayrı metinden aşağıdaki örnekler verilebilir:

- (14) TUD-SG37C4A-1392 ..."Cemile kim ulan", "Hastir len", "Nerden tanıyon ulan Cemile'yi". İnanılmaz bir şey oldu ve...
- (15) TUD-IA16B3A-0474 ...olmuş görünmüyordu. "Nasıl bir hizmetse..." Araya girdim: "Ulan başlatma şimdi! Üniversite bitirdik, nasıl bir üniversiteyse..."
- (16) TUD-FA16B1A-1170 Postalayacaksın? Getireyim? GARDİYAN: Sana kaç defa diyeceğim ulan! Zahmetimizin karşılığı ne olacak? İSHAK: Para verdim...

İnanamama ya da şaşkınlık (İng. elevation of disbelief) ifadesini de STD'den alınan aşağıdaki örnekte görmek mümkündür. (17)'de konuşucu Almanya'da bir Türk kahvesinde eskiden kiracıları olan kişiyle karşılaşmış olmalarına şaşırıldığını *ulan* kullanarak ifade ediyor:

- (17) 024_100501_00161⁷

---

⁷ STD'den verilen örneklerde kullanılan veri kimlik numarası (örn. STD-061_090622_00020) konuşma kayıtlarının üstveri özelliklerinden üçünün birleşiminden (kayıt yapan gönüllüye atanmış olan STD kimlik numarası_kaydın yapıldığı tarih (Yıl/Ay/Gün olarak) _ses dosyasının veritabanındaki kayıt numarası) oluşmaktadır.

		[18:47.6]
EMI000246 [v]	((inhales)) ee şu tarafta ((0.4)) kahve vardı. ((1.2)) bi de manav vardı. ((0.2)) Bonn'daydı	
[nn]	((knock on wood)) ((silence)) ((uninterpretable sound))	
[14]		
EMI000246 [v]	galiba Bonn. ((0.2)) Bonn'daydı. ya da ((0.9)) ya · at/((0.1)) ((hesitating)) ya ((0.1)) Bonn ya	
[nn]		
[15]		
		[19:02.5]
EMI000246 [v]	Frankfurt. _ orda bi yerde. ((0.4)) ((inhales)) bi Türk kahvesine girdik. ((0.2)) vay! Emin abi nasılsın diye	
EMI000246 [c]	((loudly, change in tone of voice))	
[nn]	((uninterpretable sound))	
[16]		
EMI000246 [v]	birisi geldi. _ ya ulan ta Almanya'ya. ((0.2)) ((inhales)) ((inhales)) meğer orda ((0.1)) manavlık	
EMI000246 [c]		
[nn]		
[17]		
		[19:15.3]
EMI000246 [v]	((hesitates)) ee yapan bi adammış. · bizim kiracıymış. ((1.7)) ne yapıyorsunuz? nerde	
EMI000246 [c]	napiyorsunuz, ((shouting))	
VOL000447 [v]	((0.4)) hm'	

TUD'dan alınan örnek (18) de *ulan* kullanımı yine inanamama ya da inanmayı istememe halini dışa vurma işlevini görüyor.

- (18) TUD-FA14B1A-2670 GENÇ: Enişte bey... (Gülüşme.)
 3. GENÇ: Ama sünnet düğünü isteriz. 1. GENÇ: Yengenin adı da var mı? 2. GENÇ: Mutlu gelin kim bakalım?
 VOLKART: Adı Şirin... 3. GENÇ: Şirin mi dedin? Ulan yoksa bu bizim Şirin olmasın?.. 1. GENÇ: Yok canım. Hiç başkasıyla gördün mü onu. O dumanaltı... Havalarda uçuyor. 2. GENÇ: Tamam, kimse kim... Madem enişte olacaksın, sevgili Hans, o zaman ...

4.3.4. PEKİŞTİRME VE VURGULAMA İMLECİ (INTENSIFICATION AND EMPHASIS)

Pekiştirme ve vurgulama imleci işlevi ile *ulan* sözcelerin farklı konumlarında görülebilmekte. Aslında nötr olan bir düşünce/yorumun nötr halden çıkarılması amacı ile, bazen olumsuz ya da olumlu anlam yüklemesi yapmak için kullanılmaktadır. Bu işlev sadece karşılıklı diyalog değil, (19)'daki gibi içses konuşmalarında da görülebilmekte.

- (19) TUD-SI22F1D-4710 dalga geçiyordu, çünkü cümleydim ama yüklemdim ben, yani cümle olabilmek için gereken her şey vardı bende, yüklemdim ama başka kimsem başka hiçbir öğem yoktu, yalnızdım, ben basit bir isim fiildim. Ulan sıcak gittikçe başıma vuruyordu ki, kırmızı

ışıkta karşıdan karşıya geçmek için beklerken saçmalıyordum. O gün Bahçelievlerde işim vardı. Marmara Üniversitesinin Seferoğulları Apartmanı görünümü kampüsüne gidip bir işimi halledecektim.

4.3.4.1. İKİLEME BÖLEN PEKİŞTİRİCİ OLARAK (U)LAN

Ulan'ın vurgulama işlevine ek olarak ikilemelerin arasında kullanıldığı ve bu yolla (20)'deki gibi ek bir pekiştirici işlevi gördüğü de gözlenmiştir.

- (20) TUD-UA16B3A-1065 Allah'ı var sesi de güzeldi. Yanık yanık türkü okur, evde herkes onu dinlerdi. Hatta Veli Efendi Bedri'yi dinlerken, "Ah ulan ah! Para olacaktı da sana bir kaset yapacaktım. Bak o zaman ne olurdu," deyip ağlardı. Nazire oğlunu hemen Bakkal Mehmet Efendi'nin dükkânına gönderdi...

Bu tür ikileme yapılarında (21-26), yine anlamı pekiştiren ve karşıdaki insana hitabı netleştiren bir işlev gördüğü söylenebilir.

- (21) Ah ulan ah!
(22) Tamam ulan tamam!
(23) Yeter ulan yeter!
(24) Vur ulan vur!
(25) Gel ulan gel!
(26) Hadi lan hadi!

4.3.5. AŞAĞILAYICI KÜFÜR/TEHDİT ÖN-ÜNLEMİ (PRE-DENIGRATION EXPLETIVE INTERJECTION USED WITH SWEARWORD/THREAT)

Bu işlevde *ulan* aşağılama ifadesi öncesi küfür ünlemi olarak farklı küfür ve tehdit edici söylem ile birlikte hakaret amacı ile kullanılmaktadır. Çalışılan derlemlerde *ulan* ile birlikte kullanıldığı saptanan aşağılama sözcükleri aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 2. Ulan'ın birlikte kullanıldığı hakaret içeren niteleyiciler

Ulan	aptal	Ulan	serseri
	avanaklar		sinek
	dinsizler		şerefsizler
	hıyar		şeytan
	ikiyüzlü it		velet
	kahpe		yalancı herif
	keltiş		yavşak
	moruk		zirzop

Bu noktada işlevlerin karma kullanımlarının da sıklıkla görüldüğünü de ifade etmek önemli olacaktır. Bu durumu örnek (27) özelinde açıklamak gerekirse *ulan* aynı konuşma metni içinde hem aşağılayıcı küfür ünlemi (Bednarek, 2008) hem de kızgınlık ifade eden ve dayılanma işlevi olan duygu ünlemi (Örn. Vergis & Terkourafi, 2015'teki *re malaka* gibi) olarak kullanılabilir.

- (27) TUD- CA16B3A-0577 sonra karısı yaklaşmış yanına,
 - Noldu, ne dikiliyorsun öyle Vedat, söylesene ne oldu,
 demiş de, birden Vedat Beyamcanın gövdesine can, yüzüne
 kan gelmiş, dili çözülmüştü, - Ulan hergele, ulan it,
ulan itoğluit, sen kimsin bana tabanca çekecek ulan, diye
 bağırır. Tüm apartman kapıları açılmış, tüm başlar
 merdivene uzanmış, Kadriye Hanım, Vedat Beyamca'yı
 içeri çekmiş, amma Vedat Beyamca bağırıp
 duruyormuş:....

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, Türkçe'de günlük dilde ve yazında sıklıkla kullanılan ve güncel İncelik Kuramlarına göre inceliksiz/kaba olarak konumlandırılabilen "(U)lAn" sözcüğü ve türevleri (ulen, len, lan, vb.), edimbilimsel bir bakış açısı ile derlem temelli ve niteliksel-betimlemeci yöntemle incelenmiştir.

Çalışma verisi olarak Sözlü Türkçe Derlemi ve Türkçe Ulusal Derlemi kullanılmıştır. Kullanılan iki derlemde sözcüğün 3 iletişimsel bağlamda sıklıkla ortaya çıktığı gözlenmiştir: (a) Doğrudan Hitap, (b) Dolaylı Aktarım, (c) Kurgusal (Duygusal) Anlatım. (U)lAn'nın edimbilimsel olarak bağlama göre yüklendiği işlevler açısından

Türkçe’de söylemsel olarak birçok farklı görev taşıdığı bulgulanmıştır: (1) Seslenme/Hitap Ünlemi; (2) İlişki Dizinleme Belirteci (Yakınsama, Aynılık, Uzaksama); (3) Duygu İfade ve Duygusal Dışavurum Ünlemi; (4) Pekiştirme ve Vurgulama İmleci; (5) Aşağılayıcı Küfür ön-ünlemi. Bu işlevler karma olarak da gözlemlenebilmektedir.

İşlevlerin Türkçe’de belirlenmesi dışında, çalışmanın konusu Yabancı Dil olarak Türkçe öğretim materyalleri açısından da önem arz etmektedir (Alagözlü ve Telçeken, 2015). Ayrıca bu alanda nasıl aktarıldıkları da irdelenmelidir. Yabancılara Türkçe öğretiminde yoğunlukla kullanılan HİTİT serisinin 3. Kitabında, örneğin ‘Bugünün Çocukları Harika’ isimli okuma parçasında (s. 12) aşağıdaki metine rastlanmıştır:

- (28) “Bir gün uzman, Almanca demiş ki, ‘Burada herkes birbirine sık sık, ‘ulan’ diyor, dikkatimi çekti. ‘Ulan’ ne demektir? Almanın sözleri yüzünden komşumuzun yüzü kızarmış.” (s. 12, satır 20-23)

Kültürel ve edimbilimsel olarak gerçek konumunun ve Türkçe’deki kapsamlı kullanım bağlam ve işlevlerinin yansıtılmadığı ve sadece bir ünlem olarak *ulan*’ın hayli yargılayıcı bir bakış açısı ile ‘söyleyenin yüzünü kızartacak bir küfürdür’ anlamında ele alındığı bir metnin yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bir kişinin Türkiye’deki gerçek kullanımları karşısında zorlanacağı açıktır. Bu anlamda bu tip ünlemlerin yargılayıcı yerine dilbilimsel olarak betimleyici bir yaklaşımla ele alınması önemlidir.

Bundan sonraki çalışmalarda ayrıntılı olarak sözcenin değişik görünümleri üzerine nicel incelemeler yapılması amaçlanmaktadır ve daha ayrıntılı olarak, *ulan* ile eşdizimlilik gösteren diğer sözcelere de bakılması ön görülmektedir. İleriki çalışmalarda özellikle /e/ sesbirimi ile olan görünümlerinden *len*, *leyn*, *ülen* için söylemde yumuşatma (İng. hedging) işlevi sorgulanmalıdır. Ayrıca, Türkçe’deki *ulan* olgusunun bu çalışmada ortaya konan çok boyutluluğu sebebi ile anadili Türkçe konuşucularla yapılacak sözlü görüşmelere dayanan bir toplumdilbilimsel algı araştırması çalışması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Y., Aksan, M. Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U., Yılmaz, H. Atasoy, G., Öz, S., Yıldız, İ., ve Kurtoglu, Ö. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. İstanbul, Türkiye. Erişim Adresi: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>
- Alyılmaz, S. (2015). Türkçenin söz diziminde seslenmeler ve seslenme öbekleri. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, 31-50.
- Ameka, F. K. (2006). Interjections. In K. Brown (Ed.), *Encyclopedia of language & linguistics* (pp. 743-746). Oxford: Elsevier.
- Bednarek, M. (2008). "What the hell is wrong with you?" A corpus perspective on evaluation and emotion in contemporary American pop culture. In A. Mahboob & N. Knight (eds.), *Questioning linguistics* (pp. 95-126). Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Buchstaller, I. (2001). He goes and I'm like: The new quotatives re-visited. *New Ways of Analyzing Variation in English (NWAVE)*, 30, 11-13.
- Büyükkantarçioğlu, N. (2006). An analysis of Turkish interjections in the context of reactive idea framing. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 19-32.
- Dağdeviren, B. (2003) *Analysing informal conversations with a focus on the pragmatic functions of Turkish interjections*. Unpublished MA Thesis, Hacettepe University.
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim Adresi (8 Ocak 2016): http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Hinnenkamp, V. (2008). Deutsch, doyc or doitsch? Chatters as languagers – The case of a German–Turkish chat room, *International Journal of Multilingualism*, 5(3), 253-275.
- Işık-Güler, H. (2008). *Metapragmatics of (Im)Politeness in Turkish: An exploratory emic investigation*. Unpublished PhD Dissertation. Middle East Technical University.
- Işık-Güler, H. & Eröz-Tuğa, B. (2016). Sözlü Türkçe Derlemi ve Türkçe Ulusal Derleminde "(U)LAN"ın görünimleri: Edimbilimsel bir inceleme. *Derlem Dilbilim ve Edimbilim Çalıştayı (Prof. Dr. Şükriye Ruhi'nin Anısına)*, 6 Mayıs 2016, Derlem Araştırmaları Merkezi, Mersin Üniversitesi.
- Işık-Güler, H. & Ruhi, Ş. (2010). Face and impoliteness at the intersection with emotions: A corpus-based study in Turkish. *Intercultural Pragmatics*, 7 (4), 625-660.
- Kallmeyer, W., & Inken K. (2003). Linguistic variation and the construction of social identity in a German-Turkish setting. In J. K. Androutsopoulos and A. Georgakopoulou (Eds.), *Discourse Constructions of Youth Identities* (pp. 29–36). Amsterdam: John Benjamins.
- Külebi, O. (1990) Türkçe ünlemlerin kullanımbilim (Pragmatics) Yönünden İncelenmesi. *Dilbilim Araştırmaları*, 10-34.
- Ljung, M. (2009). The functions of expletive interjections in spoken English. In A. Renouf & A. Kehoe (Eds.), *Corpus linguistics. Refinements and reassessments* (pp. 155-171). Amsterdam: Rodopi B. V.
- Özcan, H. (2016). Choice of address terms in conversational settings. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 982-1002.

- Padilla Cruz, M. (2009). Might interjections encode concepts? More questions than answers. *Lodz Papers in Pragmatics*, 5(2), 241–270.
- Ruhi, Ş., Eröz-TuğA, B., Hatipoğlu, Ç., Işık-Güler, H., Acar, M. G. C., Eryılmaz, K., Can, H., Karakaş, Ö., Çokal Karadaş, D. (2010). Sustaining a corpus for spoken Turkish discourse: Accessibility and corpus management issues. *Language Resources: From Storyboard to Sustainability and LR Lifecycle Management*, LREC May 17-24, 2010, Malta, 44-48. <http://lrecconf.org/proceedings/lrec2010/workshops/W20.pdf#page=52>
- Ruhi, Ş., Schmidt, T., Wörner, K., and Eryılmaz, K. (2011). Annotating for precision and recall in speech act variation: The case of directives in the Spoken Turkish Corpus. Working Papers in Multilingualism. *Proceedings of the Conference of the German Society for Computational Linguistics and Language Technology (GSCL) 2011*, 97, 203-206. Erişim adresi: <http://www.corpora.uni-hamburg.de/gsc12011/downloads/AZM96.pdf>
- Ruhi, Ş., Acar, M. G. C., and Eryılmaz, K. (2012). A platform for creating multimodal and multilingual spoken corpora for Turkic languages: Insights from the Spoken Turkish Corpus. *Paper presented at the First Workshop on Language Resources and Technologies for Turkic Languages, LREC*.
- Nişanyan, S. (2012) *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü* (6.baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü. Erişim Adresi (8 Ocak 2016): http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas
- Vergis, N. & Terkourafi, M. (2015). The role of the speaker's emotional state in im/politeness assessments. *Journal of Language and Social Psychology*, 34(3), 316–342.
- Zeyrek, D. (2001). Politeness in Turkish and its linguistics manifestations. A socio-cultural perspective. In A. Bayraktarođlu & M. Sifianou (Eds.). *Linguistic politeness across boundaries. The case of Greek and Turkish* (pp. 43-73). Amsterdam: John Benjamins.